

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-163>

УДК 101.1

Шпачинський І.Л., Бородина Є.Г.

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

ФОРМУВАННЯ ОСНОВ СВІТОГЛЯДУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА ІНТЕГРОВАНІХ УРОКАХ

Анотація. У статті подано визначення «світогляду» за різними вченими-науковцями, теоретично окреслено специфіку інтегрованого підходу в освіті, зазначено зміст та основні функції інтегрованих уроків у молодших класах, представлено структуру інтегрованого уроку в початковій школі та наведено практичні поради, щодо формування основ світогляду молодших школярів на інтегрованих уроках. Під час інтеграції навчальних предметів, учні набувають навичок аналізу і синтезу, порівняння (зіставлення і протиставлення), класифікації, узагальнення, а також здійснюється розвиток інтелектуальних умінь, активізації образного, дієвого інтелекту і словесно-логічного мислення, завдяки чому дитина впевнено почне пізнавати довкілля, формуючи наукову картину світу і, набуваючи навичок життєдіяльності в ньому, що допомагає дітям сприймати важливі поняття через призму доступного, цікавого та зрозумілого.

Ключові слова: світогляд, інтеграція, молодші школярі, освіта, початкова школа.

Shpachinsky Ihor, Borodina Yelyzaveta
Mykolaiv V.O. Sukhomlynskyi National University

FORMING THE BASICS OF JUNIOR STUDENTS' OUTLOOK ON INTEGRATED LESSONS

Summary. The article defines the "outlook" on different scholars, theoretically outlines the specifics of the integrated approach in education, presents the structure of the integrated lesson in elementary school and provides practical advice on the formation of the foundations of the outlook of younger students in integrated lessons. Formation of the outlook is considered in terms of didactic, psychological and educational conceptual approaches, programs and methods of its formation. The introduction of integration into the educational process in modern schools is relevant, because successful methodological implementation involves achieving the goal of quality education. Integrated lessons in lower grades enable students to reach a conscious need to reflect and express their thoughts, to introduce novelty into the regular lesson system, to change the rigorous boundaries of subject teaching. Students acquire the skills of analysis and synthesis, comparison (comparison and juxtaposition), classification, generalization, as well as the development of intellectual skills, the activation of imaginative, effective intelligence and verbal-logical thinking, which will expand the area of the closest intellectual development, so that the child will not be able to learn. by shaping the scientific picture of the world and acquiring life skills in it that helps children to understand important concepts through the lens of accessible, interesting and comprehensible. Integrated content of elementary education promotes students' basic perception of basic concepts, phenomena, formation of systemic thinking, positive-emotional attitude to mastering outlook, human, ecological, and communicative skills. The integrated educational environment created is in general consistent with the laws of the objective world and is a holistic image – a general picture of the surrounding world. The outlook focuses on unifying the experience of younger students in the main areas of their activities, the implementation of a systematic, holistic, integrated approach to the child, to maintain harmony between her physical, emotional, volitional, moral, social and intellectual development.

Keywords: outlook, integration, junior high school students, education, primary school.

Постановка проблеми. Досвід вітчизняних та закордонних педагогів-практиків та науковців свідчить про те, що успіху в освіті можна досягти шляхом реалізації безперервності, цілісності та динамічності перетворень освітніх закладів. Тому кожен навчально-виховний заклад постійно вибирає та удосконалює профорієнтацію, методи та форми досягнення мети, оновлює шляхи співпраці з іншими освітніми закладами. Але головна задача подібних установ – це забезпечення опанування фундаментального змісту та обсягу інформації, європейського рівня знань, умінь та навичок, формування стійких світових критеріїв та понять. Усунення зазначених проблем потребує наближення освітнього процесу до реального життя, до практики, створення наступності між нижчою та вищою ланкою освіти, розв'язання розриву між шкільною та навколишньою дійсністю, а також частковості, «предметності» та розірваності змісту навчання, що ускладнює світосприймання та світоцуття індивіда. Вказані проблеми знижують мотивацію

учня, якому проблематично засвоювати різко зростаючий з кожним роком обсяг наукової інформації, що у сукупності з іншими видами інформації складає основу сучасної освіти.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблема формування світогляду особистості вивчалася в різних напрямках: філософському (Р. Арцишевський, В. Буянов, В. Іванов, С. Кримський, В. Табачковський, О. Тонкіх, В. Шинкарук, К. Шуртаков, В. Щербінін та ін.), психологічному (Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, М. Лісіна, Н. Менчинська, Т. Мухіна, Н. Непомняца та ін.), культурологічному (А. Азархін, Н. Барг, Л. Швейцер та ін.), педагогічному (Г. Ващенко, С. Гончаренко, В. Ільченко, Е. Моносзон, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.). Шляхи, форми, методи виховання світогляду в учнівській молоді висвітлено в працях О. Артюхової, І. Бургун, А. Васильєвої, З. Воїнкової, В. Демиденко, Є. Дурманенко, Г. Кондратенко, Л. Корміної, І. Метлика, Е. Моносзона, Л. Потапюк, М. Ратко, Р. Рогової, Ю. Руденка, О. Шаповал та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Реформування змісту початкової освіти в Україні передбачає необхідність орієнтації на пошук нових підходів до структурування знань як засобу цілісного розуміння та пізнання дитиною світу.

Сучасна початкова освіта характеризується системними змінами у структурі та змісті, переосмисленням пріоритетів навчання, ролі здобувача початкової освіти як суб'єкта освітнього процесу, що зумовлює нетрадиційні підходи до вирішення багатьох педагогічних проблем Нової української школи, пошуку нових підходів до структурування знань як засобу цілісного розуміння та пізнання навколишнього світу.

Серед основних завдань початкової освіти особливе місце займає формування світогляду учнів, який є підґрунтям розвитку повноцінного сприйняття навчального матеріалу, засвоєння моральних і суспільно-політичних понять, формування особистості здобувача освіти у цілому.

Мета: теоретично обґрунтувати формування цілісного світогляду молодших школярів шляхом об'єднання всіх предметів у єдину, інтегровану систему та практично окреслити педагогічні умови формування світогляду молодших школярів в інтегрованому освітньому просторі початкової школи.

Виклад основного матеріалу. У систему людських знань термін «світогляд» був запроваджений з подачі німецького філософа Іммануїла Канта. Світогляд – невід'ємний атрибут людської свідомості. Світогляд – постійний супутник людської життєдіяльності на будь-якому етапі історії суспільства.

Кожна людина має світогляд, і в кожній людині він індивідуально специфічний. Але чи є між ними щось спільне? І що таке світогляд взагалі? Спробуємо розібратися в даному понятті звернувшись до наступних джерел:

У філософському енциклопедичному словнику за редакцією В.І. Шинкарука подано таке тлумачення: «СВІТОГЛЯД (С) – самовизначення людини щодо її місця у світі та взаємовідносин з ним. С. – духовно-практичне утворення, засноване на співвіднесенні наявного, суцього та уявного, бажаного, належного, синтез досвіду, оцінки знання та переконань, зорієнтованих на ідеали. Структурно С. поділяється на такі рівні: світобачення – на основі принципів (антропоцентризму гуманізм, монізм, плюралізм, скептицизм, догматизм тощо); світовідчуття – на основі досвіду (індивідуального, сімейного, групового, етнічного, класового, суспільного і загальнолюдського); світорозуміння – формується на основі знання; світоспоглядання – на основі мети, цілі, яка усвідомлюється через універсальні форми діяльності (потреба – потреба – інтерес – мета – засоби – результати – наслідки); світосприйняття – на основі цінностей (щастя, любові, істини, краси, добра, свободи, справедливості тощо)» [10, с. 141].

Український вчений-філософ В. Чорноволенко вбачає специфічну функцію світогляду в тому, щоб «...слугувати способом узагальненого усвідомлення людиною свого ставлення до оточуючої дійсності, визначення свого місця в світі, усвідомлення мети і змісту свого життя і діяльності. Всі уявлення, погляди, поняття, принципи, які

безпосередньо виконують цю функцію, є світоглядними» [6, с. 51]. На переконання А. Швейцера, «життя без світогляду, – це патологічне порушення вищого почуття орієнтування» [7, с. 82].

Як зазначає С. Гончаренко, «світогляд є формою суспільної самосвідомості людини, через яку вона сприймає, осмислює та оцінює навколишню дійсність як світ свого буття й діяльності, визначає і сприймає своє місце й призначення в ньому» [1, с. 291].

Цілоком очевидно, що розкриття природи поняття «світогляд» пов'язано з характеристикою поняття «світ», яке за С. Кримським і В. Кузнецовим є найвищою формою систематизації знань, порядком буття та характеризується гармонією як єдністю буття й умовою цієї єдності [3].

Отже, світогляд – це не просто узагальнення уявлень про світ, а форма суспільної свідомості людини, вузловими категоріями якої виступають поняття «світ» і «людина», які конкретизуються в зв'язках: «людина – світ» «людина – природа», «людина – суспільство», «людина – історія», «людина – природа – суспільство – історія».

Суттєвий зміст світогляду особистості розкривається не стільки у сфері її понятійного мислення, скільки у глибинах знань, прагненнях до дій, основних ціннісних орієнтаціях, де знання як кінцевий продукт пізнавальної активності реалізує себе у формі усвідомлених принципів поведінки і предметної діяльності.

Як відомо, «картина світу як інтегративний образ знань щодо гносеології, космології, живої і неживої природи, людини, суспільства є постійно змінюваним і не є ідентичним живій картині, що виникає при безпосередньому сприйнятті речей і явищ, оскільки в ньому фіксується вигляд речей і явищ у поєднанні з системою їхніх значень, що складаються у культурі» [2, с. 157].

Специфіка світогляду розкривається через актуалізацію самовизначеності життєвої «позиції» суб'єкта, окресленням як форми самосвідомості, опосередкованістю духовно-практичним відношенням людини до світу. Поряд із цими характеристиками світогляд постає як суб'єктивно зв'язана система поглядів, яка заповнена знаннями, досвідом, результатами уяви, некритично сприйнятими переконаннями, не чітко усвідомленими уявленнями, але яка феноменологічно світ відображає цілісно, тобто без «білих плям» чи «світоглядного вакууму». Цим світогляд та індивідуальна картина світу суттєво відрізняється від наукового знання, оскільки «наука не може дати відповіді на всі запитання, якими вона займається, а світогляд може дати відповідь на всі запитання, якими він не займається» [4, с. 397].

Побачити та осмислити світ повним, з усіма його зв'язками та закономірностями допоможе інтегрований підхід, що передбачає процес взаємопроникнення, ущільнення, уніфікації знання, який проявляється через єдність з протилежним йому процесом розчленування, розмежування, диференціації.

У змісті навчання інтеграція знань здійснюється злиттям в одному предметі (темі) елементів різних навчальних предметів шляхом широкого міждисциплінарного підходу, який передбачає визначення інтегративних принципів загальноосвітнього значення.

Як зазначає В. Сухомлинський, «важливо, щоб формування світоглядних уявлень відбувалося не в системі розрізнених уроків, де великі істини народжуються як не сума маленьких істин, а як єдиний, безперервний, тривалий процес» [5, с. 382]. Окрім звичних для молодших школярів предметів, на інтегрованих уроках додаються знання з міфології, логіки, риторики, філософії, економіки, географії, історії, громадянської освіти, валеології, екології тощо. У процесі навчання в учнів формується цілісне бачення світу, розуміння свого місця і ролі, як частинки в цілому світі, взаємозв'язок процесів і явищ у природі, об'єктивна і універсальна цінність природи в єдності з людиною.

Міжпредметна інтеграція – це не просто об'єднання схожих або синонімічних понять з різних предметів для ґрунтовних та міцних знань, це об'єднання різних предметів при вивченні однієї, великої теми, цілого розділу або блоку в єдине ціле на основу загального підходу. З практичного боку, інтеграція реалізує укріплення та якісне посилення міжпредметних зв'язків, знижує перевантаження учнів, розірваність та фрагментарність знань, розширює сфери отриманої інформації, підвищує інтерес учнів до предметів.

Стає зрозумілим, що у житті маленької особистості світогляд, насамперед, має виконувати наступні дві основні функції: а) забезпечити ефективність пізнавально-орієнтаційної діяльності молодшого школяра; б) бути духовним спонукачем у її соціально-практичній діяльності.

Тому, при вивченні віршованих творів на уроках читання, якщо цей твір покладено на музику, вчитель, наприклад, може заспівати їх дітям. Вивчаючи дієслово на уроках мови, можна дати завдання відшукувати ці слова у текстах творів, що вивчалися на уроках читання, у словах пісень, виконуваних на уроках музики. А як чудово поєднати матеріал уроків математики та природознавства. Великий інтеграційний потенціал мають уроки музики, образотворчого мистецтва, трудового навчання, оскільки різні види художньо-естетичної діяльності, конструювання вдало поєднуються із вивченням певних мовних, природничих понять, із читанням художніх творів.

Наведемо, наприклад, структуру інтегрованого уроку, де на наш погляд, реалізується зв'язок різних предметів через одну тему:

Інтегрований урок з літературного читання, української мови, математики, природознавства

Ключові компетентності:

- розвивати вміння аналізувати, узагальнювати;
  - вдосконалювати і збагачувати зв'язне мовлення учнів;
  - виховувати любов до тварин, природи;
- Предметні компетентності:
- знає побудову звукових моделей;
  - розпізнає речення, буде їх за поставленим завданням;
  - вміє виразно читати, інтонувати текст;
  - вміє аналізувати і переказувати текст;
  - вміє розв'язувати приклади;

Тема: «Скоро вже зима!»

Хід уроку:

I. Організаційний момент.

II. Повідомлення теми і мети уроку: прослуховування та робота над віршем Анатолія Жит-

кевича (відповіді на питання – аналіз, виокремлення головної думки – синтез, висновок про зміст вірша – узагальнення).

III. Мотивація навчальної діяльності: залітає сорока із таємним листом (розв'язування математичних прикладів, розв'язання ребусу «Тривога! Незабаром прийде холодна зима!» – робота в групах.

5 гр. (Приклад фрагменту вправи)

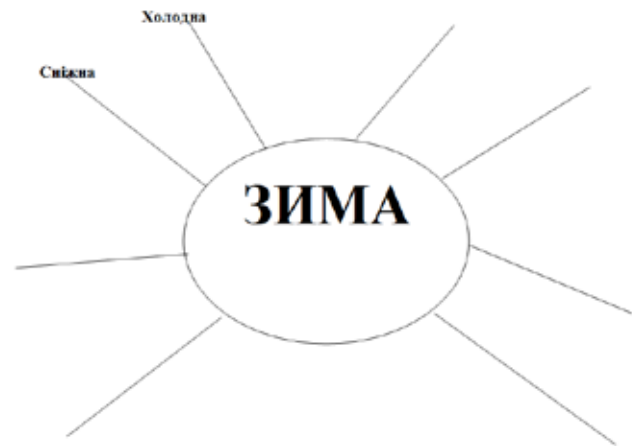
$$\begin{aligned} 25 + 15 &= \\ 49 - 6 &= \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} 18 + 12 &= \\ 32 + 5 &= \end{aligned}$$

40	43	30	37
М	А	З	И

30	37	40	43
З	И	М	А

Технологія «Асоціативний кущ» – перехід до української мови. Складання схеми-асоціації «Зима», запис слів у зошит, складання звукових схем.

IV. Основна частина: Розбір оповідання Г. Скребицького, В. Чапліна «Як білочка зимує».

З чого зроблене гніздо білочки?

На що схоже гніздо білочки? (Приклад запитань для обговорення змісту тексту).

V. ФІЗКУЛЬТХВИЛКА

VI. Узагальнення та систематизація знань: Природознавче завдання від білочки. 1. Загадки про тварин.

2. Аналіз приготування до зими друзів білочки (борсук, ведмідь, сорока, зайчик).

3. Робота в парах: Збирання і розв'язування прикладів на листочках, порівняння чисел, розгадування математичного кросворду, групування геометричних фігур за ознаками.

VII. Підсумок уроку: Гра «Скринька» (завдання від звірят аналітико-синтетичного та узагальнюючого змісту природничого напрямку).

Саморефлексія роботи на уроці на допомогу смайликів.

Кінець уроку.

Великі можливості формування наукового світогляду уже закладено в навчально-виховному процесі. Вивчення рідної мови і літератури, історії свого народу можливо через курс «Українська мова», де відбувається формування в першокласників ідеалів, поглядів на розвиток суспільства, розуміння ними змісту життя людей, визначенню мети діяльності, спрямованості своєї поведінки. Матеріалом для читання є невеликі прозові і ві-

ршові тексти. Опрацювання цих текстів сприяє розвитку мовлення першокласників, розширенню їх світогляду, вихованню патріотичних, громадянських почуттів, високих моральних якостей.

Навчання математики в 1 класі починається узагальненням і систематизацією математичних уявлень, які на елементарному рівні відображають ознаки, властивості та відношення предметів навколишнього світу і пов'язані з їх формою, кольором, розміром, взаємним розміщенням на площині або у просторі.

Під час вивчення в 1 класі предмету «Я досліджую світ» у здобувачів початкової освіти формується природознавча компетентність шляхом засвоєння системи інтегрованих знань про природу і людину, основ екологічних знань, опанування способів навчально-пізнавальної і природоохоронної діяльності, розвиток ціннісних орієнтацій у ставленні до природи.

Змістове наповнення програми «Музичне мистецтво» передбачає формування в учнів світоглядних, ціннісно-орієнтаційних, навчально-пізнавальних, творчо-діяльнісних, комунікативних компетентностей, що досягається через сприймання та інтерпретацію творів народного і професійного музичного мистецтва, оволодіння досвідом художньо-практичної діяльності, розвиток творчих здібностей; потреби в міжособистісному спілкуванні та спілкуванні з творами музичного мистецтва.

Важливого значення у формуванні світогляду першокласників набуває образотворче мистецтво, оскільки воно є особливою формою вираження естетичного ставлення людини до дійсності, а твори мистецтва мають соціальний, художній та естетичний зміст та є відображенням навколишнього світу. Завдяки своїм особливостям, образотворче мистецтво спроможне впливати на формування естетичної сфери школяра [9].

Окрім того, інтеграція спрямована на підвищення продуктивності та дієвості навчально-вихованого процесу. Отримуючи інформацію з різних предметів, але за однією темою, діти отримують цілісну систему знань, їм легше зрозуміти ті чи інші процеси, коли вони взаємопов'язані та взаємозалежні. Це збільшує напружену роботу мозку, але поряд з цим заці-

кавляє та мотивує молодшого школяра. Включення учня в різні форми роботи на такому уроці сприяє зняттю перенапруги, тому виконує ще й здоров'язберігальну функцію у навчання.

Інтеграція має плануватися так, щоб кожен учень був залучений до проблемно-пошукової діяльності. Робота дітей в диференційованих групах розвиває товариськість, уміння пристосовуватися, колективізм, особистісні якості дитини, вміння аналізувати, об'єктивно мислити, а виконуючи роль лідера, здобувач початкової освіти розвиває в собі задатки творчої особистості, що підвищує здатність відстоювати свою думку та активніше братися за будь-яку справу.

Висновки та пропозиції. Отже, світогляд – не лише знання й усвідомлення, це ще й життєвий процес, а саме: духовно-практичне засвоєння світу, в якому світові дійсному, світові наявного буття протиставляється світ належного, світ ідеалів, цілей і сподівань, трансцендентний світ жаданого буття. Світогляд за самою своєю суттю є універсальним, оскільки інтегрує знання і почуття у переконання, а також практичним, оскільки орієнтує на вирішення найважливіших проблем людського існування, виражає імперативи поведінки людини.

Для формування цілісного світогляду є необхідною побудова системи взаємопов'язаних предметів, що будуть надавати учню знання з різних галузей наук. Реалізувати таке навчання можна за допомогою інтегрованого підходу до побудови уроків. У нашій роботі ми надали, як приклад, структуру інтегрованого уроку, де єдина тема об'єднала декілька предметів.

Грамотно створені умови навчання за інтегрованою технологією будуть, як вважається, зорієнтовані на розвиток в учнів розумових дій – аналізу і синтезу, порівняння (зіставлення і протиставлення), класифікації, узагальнення, а також розвиток інтелектуальних умінь, активізації образного, дієвого інтелекту і словесно-логічного мислення, що розширить зону найближчого інтелектуального розвитку, завдяки чому дитина впевнено почне пізнавати довкілля, формуючи наукову картину світу і, набуваючи навичок життєдіяльності в ньому.

Список літератури:

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ, 1997. 376 с.
2. Калатоло В.В. Сучасна картина світу і світогляд людини. *Альманах. Філософські проблеми гуманітарних наук*. 2010. № 19. С. 156–160.
3. Крымский С.Б. Мировоззренческие категории в современном естествознании. Київ, 1983. 223 с.
4. Пятигорский А.М. Избранные труды. Москва, 1996. 590 с.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори у 5-ти томах. Київ : Рад. школа, 1983. Т. 3. 670 с.
6. Черноволенко В.Ф. Мировоззрение и научное познание. Київ, 1970. 250 с.
7. Швейцер А. Культура и этика: Пер. с нем. Москва, 1973. 344с.
8. Якименко С.І. Формування світогляду у старших дошкільників та молодших школярів в освітньо-інтегрованому середовищі: теорія та практика : монографія. Київ, 2017. 640 с.
9. Якименко С.І. Формування світогляду першокласників у інноваційному інтегрованому освітньому просторі нової української школи. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки*. 2018. № 3(2). С. 358–363.
10. Шинкарук Володимир. Філософський енциклопедичний словник. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovnuk.pdf (дата звернення: 26.09.2019).

References:

1. Honcharenko, S.U. (1997). *Ukrayinskij pedagogichnij slovník* [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kiev: Libid, 376 p. (in Ukrainian)
2. Kalatolo, V.V. (2010). *Suchasna kartina svitu i svitoglyad lyudini* [Modern picture of the world and human view]. *Almanac. Philosophical problems of the humanities*, vol. 19, pp. 156–160.

3. Krymskij, S.B. (1983). Mirovozzrencheskie kategorii v sovremennom estestvoznanii [Worldview categories in modern science]. Kiev: Naukova dumka, 223 p. (in Ukrainian)
4. Pyatigorskij, A.M. (1996). Izbrannye trudy [Selected Works]. Moscow: Yazyki russkoj kultury, 590 p. (in Russian)
5. Suhomlinskij, V.O. (1977). Vibrani tvori u 5-ti tomah [Protect in 5 volumes]. Kiev: Rad. shkola, 670 p. (in Ukrainian)
6. Chernovolenko, V.F. (1970). Mirovozzrenie i nauchnoe poznanie [Worldview and scientific knowledge]. Kiev: Nauka, 250 p. (in Ukrainian)
7. Shvejcer, A. (1973). Kultura i etika [Culture and Ethics]. Moscow: Progress, p. 344. (in Russian).
8. Yakimenko, S.I. (2017). Formuvannya svitoglyadu u starshih doshkilnikiv ta molodshih shkolyariv v osvitno-integrovanomu seredovishi: teoriya ta praktika [Formation of outlook in senior preschoolers and younger students in an educationally integrated environment: theory and practice]. Kiev: Vidavnicij Dim «Slovo», p. 640. (in Ukrainian)
9. Yakimenko, S.I. (2018). Formuvannya svitoglyadu pershoklasnikiv u innovacijnomu integrovanomu osvitnomu prostori novoyi ukrayinskoyi shkoli [Forming the worldview of first-graders in the innovative integrated educational space of the new Ukrainian school]. *Scientific Bulletin of the Mykolayiv National University named after VA Sukhomlinsky. Series: Pedagogical Sciences*, vol. 3(2), pp. 358–363.
10. Shinkaruk Volodimir. Filozofskij enciklopedichnij slovník [Encyclopedic Dictionary of Philosophy]. Available at: http://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filozofskiy_entsyklopedychnyi_slovyk.pdf (accessed 26 September 2019).